نقد و نقادی، کلید گمشده توسعه

سیدامیر منصوری
دکتری معماری منظر، دانشگاه تهران و پژوهشکده نظر، ایران

تلقی عامیانه از نقد، بیان ضعف [به قرینه احتیاط] قوت یک مقوله یا پدیده است. نوعی تشخیص ناکارآمدی پنهان است در منطق درونی یک سیستم؛ خواه محصول مصنوع باشد یا اثر مخلوق. نقد را به نظریه، قانون، برنامه، اثر هنری، سیاست و بسیاری مقولات دیگر توسعه که در عداد محصولات خلاق طبقه‌بندی می‌شوند نسبت می‌دهند. رسالت نقد را نیز همچون یک آزمایشگاه دقیق کشف نقاط ضعف و ناکارآمدی سیستم تلقی می‌کنند. در حالی‌که همه اینها از آورده‌های نقد است و نه رسالت آن. رسالت و مأموریت نقد در مراتب علم، وجه تکاملی آن در توسعه علمی است. هر صنف از علوم بشر، که به کار سامان‌بخشی به زندگی مادی و معنوی او می‌آید، نیازمند آن است که در فرایندی واضح، شفاف، شناخته‌شده، قابل اندازه‌گیری و قابل تکرار به محک راستی‌آزمایی گذاشته شود تا اگر به سلامت عبور کرد، به‌عنوان رکنی از ارکان توسعه جامعه به کار گرفته شود. فرایندی که همه خواص و صفت‌های گفته شده را به فعلیت می‌رساند و ضرورت‌ها را به واقعیت بدل می‌کند، نقد نام دارد.

از این روست که در شرایط تحقیق، دیسیپلین جدید در علم به‌مثابه رشته خاص و متمایز از رشته‌های دیگر، شرط نقدپذیربودن و دارابودن سیستم نقادی خاص آن علم، به‌عنوان یک شرط لازم آورده شده است (Chomarat-Ruiz, 2008). روشن است که این رویکرد به جایگاه نقد در تأسیس یک رشته نوین علمی، اقدامی پسین و ناظر به محصولات آن رشته نیست. بلکه شرطی پیشینی و لازم برای تأسیس رشته علمی است. در این جایگاه، نقد بخشی از قابلیت علم و به منزله ظرفیت علم در ایجادکردن یا تبدیل‌شدن به کاربرد و منفعت است.

از آنجا که فایده شرط ضروری علم و نقد، شرط حصول فایده است، جایگاه نقد در روند توسعه

به وضوح پیدا می‌شود. از این روست که نقد در این دیدگاه نقش فعال دارد. در حالی‌که نقد به مثابه ابزاری برای کشف نواقص محصولات علم، در جایگاه منفعل قرار می‌گیرد.

در عصر حاضر که توسعه، نه فقط به‌عنوان نیاز دائمی بشر به تکامل و پیشرفت، بلکه به واسطه رهایی بسی بیشتر از تأمین معیشت و نیازهای اولیه زندگی به مثابه دستور کار اصلی مدیریت جوامع برای دستیابی به نیازهای عالی جامعه مطرح شده، مقوله نقد اهمیت مضاعف پیدا می‌کند.

در مسیر تبدیل علم محض به علم نافع، نقد مهمترین ابزار است. نقد فعال به مثابه قابلیت نهفته در گزاره‌های علم، قبل از تولید محصول و ایجاد دستاوردهای کاربردی، امکان راستی‌آزمایی از نظریه‌های علمی با استفاده از روش‌های متفاوت و متناسب هر علم را فراهم می‌آورد. نقد می‌تواند اساس علم را به پرسش بگذارد و چنانچه پاسخ‌های معقول دریافت نکند، درستی علم را ابطال کند. وصف ابطال‌پذیری گزاره که شرط علمی دانستن آن است، از نقد بدست می‌آید. از این روست که نقد فعال، شرط بالیدن و باروری تولید علم است. تولید علم نیز رکن توسعه، نیاز دائمی بشر در تکاپوی حیات و تکامل‌طلبی است.

در شرایطی که جامعه جوان ایران که عظم حضور در مراتب بالای زندگی اجتماعی-اقتصادی در جهان را دارد، تولید علم به مثابه زیربنای توسعه جامعه و هر تولید دیگر که ضامن استقلال و قدرت نظام باشد، یک راهبرد اصلی در برنامه‌های کشور است. در حالی‌که برای تحقق راهبرد تولید علم، علاوه بر ضرورت آموزش و تأمین زیرساخت‌های تعلیماتی و تحقیقاتی، نیاز جدی به بازنگری در روش‌های متعارف علمی کشور احساس می‌شود. از جمله آنها ضرورت تحول در روش‌شناسی و متدولوژی‌های حاکم بر علوم مختلف است تا به موازات تلاش برای دستیابی به مرزهای جدید دانش، امکان تحقق این آرزو نیز فراهم شود؛ چه بدون روزآمدکردن روش اندیشه‌ورزی و راستی‌آزمایی در رشته‌های مختلف علوم و در تداوم روش‌های گذشته، امکان نوآوری تقریباً ممتنع است. از جمله مظاهر تجدید نظر در روش‌شناسی علوم، اهمیت‌دادن به جایگاه نقد در روش علوم و اصالت‌دادن به نقد علمی در فرایندهای علمی از تولید نظریه تا ارزیابی محصول است.

براساس این اندیشه، پژوهشکده نظر در ادامه تلاش‌های اولیه خود برای ساماندهی و روش‌مندشدن فرایند نقد، اقدام به تأسیس نخستین مجله نقد علمی در حوزه‌های فعال پژوهشکده که در تعبیر کلی مطالعات مکان، به منزله پدیده توأمان تاریخی-جغرافیایی که محصول تعامل جامعه با محیط و انسان با تاریخ است، کرده و اینک نخستین شماره آن تحت عنوان «مکتب نقد نظر»، پیشکش محققان گرانمایه می‌شود. امید که مقبول حق باشد.

منابع

- Chomarat-Ruiz,C. (2008). La critique de paysage peut-elle être scientifique ? Could landscape criticism be scientific? publié dans Projets de paysage le. Available from http://www.projetsdepaysage.fr/fr/la_critique_de_paysage_peut_elle_etre_scientifique (Accessed 13/12/2008).

COPYRIGHTS
Copyright for this article is retained bye the authors with publication rights granted to Journal of Critical Reviews (JCR); The Iranian Journal of Critical Studies in Place. This is an open access article distributed under the terms and conditions of the Creative Commons Attribution License (https://creativecommons.org/version4/)